

Ett organisationsteoretiskt perspektiv på ABM-samverkan

OFFENTLIG TJÄNSTEPRODUKTION GENOM INSTITUTIONELL SAMVERKAN

Av Hans Wiklund

De aktuella försöken med ABM-samverkan indikerar ett ökat intresse för och behov av institutionell samverkan vid produktion av offentliga tjänster. Nedan följer en betraktelse över institutionell samverkan som modell för offentlig tjänsteproduktion ur ett förvaltningspolitiskt och organisationsteoretiskt perspektiv.

Myten om en opolitisk förvaltning

Den parlamentariska styrningskedjeteorin (Olsen 1978) föreskriver att folket utgör grunden för den politiska maktutövningen. Folket antas kontrollera de folkvalda genom fria och allmänna val samt fri opinions- och viljebildning. Parlamentet stiftar lagar och kontrollerar regeringen, vilken har ansvar för att tillämpa lagstiftningen. Regeringen förväntas styra och kontrollera förvaltningen effektivt, och förvaltningen antas lojalt följa lagstiftarens och regeringens intentioner och direktiv. Medborgarna uppfattas som passiva mottagare av myndigheternas direktiv och serviceutbud, och missnöje med myndighetsutövningen antas medborgarna uttrycka i egenskap av väljare i samband med följande val eller genom opinions- och viljebildning. Därigenom bildas en obruten kedja av ansvarsutkrävande och styrning, från medborgarna via fria och allmänna val, fri opinions- och viljebildning, lagstiftning, förvaltning och kontroll, genom vilken folkviljan antas omsättas i praktiken (ibid.).

Den parlamentariska styrningskedjeteorins överensstämmelse med det politiska systemets funktionsätt har emellertid kommit att ifrågasättas. Implementeringsforskningen, det vill säga den forskning som kritiskt studerar politiska programs och planers faktiska genomförande, har ända sedan den växte fram under 1970-talet med all önskvärd tydlighet visat att politikens faktiska genomförande påfallande ofta avviker från vad som är formellt föreskrivet i program och planer (Pressman och Wildavsky 1973, Sannerstedt 1997).

Det har lanserats flera förklaringar till varför genomförande och resultat avviker från vad som föreskrivs i politiska program och planer. En förklaring är att fel problemlösningsteori leder till att ineffektiva instrument begagnas (Linders och Peters 1989). En annan förklaring är att politiska konflikter leder till att de politiska mål som formuleras är otydliga eller att de interventioner som görs snarast är av symbolisk karaktär (Buchanan and Tullock 1962). En tredje förklaring är att de organisationer som medverkar i genomförandeprocessen har egna intressen som står i konflikt med de politiska mål som uttrycks i program och planer (Moe 1989). En fjärde förklaring är att tjänstemän på gräsrotsnivå inom förvaltningen genom sitt beteende påverkar genomförandet (Lipsky 1980). En femte förklaring är att medborgare inte nödvändigtvis är passiva mottagare av myndigheters direktiv och serviceutbud, utan att de i egenskap av aktiva med- och motspelare påverkar politikens genomförande (Bogason 1992).

Från hierarki till nätverk

Offentlig förvaltning har traditionellt organiserats i enlighet med Max Webers idealtyp för rationell byråkrati (Albrow 1972).¹ Den rationella byråkratin är en organisationsform där tilltron till analytiskt, vetenskapligt tänkande i huvudsak kommer till uttryck genom tre principer.² Den första principen är specialisering, vilken innebär att en organisations verksamhet delas upp i mindre, avgränsade funktioner, vilka utförs av personal som tränats för sina uppgifter. Den andra principen är centralisering, vilken innebär att en organisations verksamhet ordnas hierarkiskt på ett sådant sätt att ansvarsutkrävande och styrning sammanstrålar i en central punkt. Den tredje principen är formalisering, vilken innebär att ansvarsutkrävande och styrning inom en organisation bygger på formell reglering av tjänstemäns beteende (Albrow 1972: 36-79, Beetham 1985: 63-94, Clegg 1990: 33-41).

¹ Att Max Weber använder termen byråkrati skall dock inte uppfattas som att denna organisationsform endast återfinns inom offentlig förvaltning. Den byråkratiska idealtypen skall istället förstås som "a modernist representation of archetypically modernist practices", dvs. som en beskrivning och renodling av en utbredd praxis inom moderna västerländska samhällen (Clegg 1990: 4). Nämnda organisationsform har även utgjort ett ideal inom privat verksamhet, till exempel så har den i form av Fordismen och Detroit-modellen (löpandebandprincipen) länge utgjort ett ideal vid massproduktion av varor. Nära förknippade med den byråkratiska idealtypen är också Taylorismen och scientific management (ibid. 177ff).

² Att beskriva den byråkratiska organisationsformen endast genom hänvisning till principerna specialisering, centralisering och formalisering skall dock betraktas som en förenkling och renodling. Andra beskrivningar är mer utförliga. Stewart R. Clegg (1990) identifierar till exempel inte mindre än femton kännetecken som olika författare använt för att beskriva den rationella byråkratin (sid. 33-41).

Med den av Max Weber utvecklade idealtypen för rationell byråkrati som utgångspunkt har den ideala förvaltningen beskrivits som en organisation där målsättningen är:

”each role to be perfected, each bureau to be exactly delimited, each linkage to articulate unfaithfully, and each line of communication to be noiseless – all to produce one interlocking system, one means-end chain which possesses the absolute minimum number of links, and which culminate at a central control point” (Landau 1969: 354).

Den byråkratiska idealtypen är uppenbarligen nära förknippad med den centralism som uttrycks i den parlamentariska styrningskedjeteorin. Parlamentariska institutioner antas fastställa politikens värdemässiga innehåll genom formulerandet av program och planer medan politikens värdeneutrala genomförande är delegerat till förvaltningsenheter vilka antas vara sinsemellan väl avgränsade, och inom vilka ansvarsutkrävande och styrning säkerställs genom formell reglering av tjänstemäns beteende.

Att politikens genomförande skulle ske värdeneutralt i hierarkiskt uppbyggda och sinsemellan väl avgränsade förvaltningsenheter inom vilka tjänstemäns beteende detaljregleras har implementeringsforskningen emellertid visat vara en bristfällig beskrivning av den politiska praktiken. Nämnda forskning har visat att politikens genomförande ofta sker i interorganisatoriska nätverk (Hjern & Porter 1981, Hjern & Hull 1982, 1984, Hjern 1983). Offentliga tjänster tenderar allt oftare att produceras i enlighet med politiska program och planer som förutsätter interorganisatoriska nätverk för sitt genomförande. I genomförandet tenderar vidare olika program och planer att sammanflätas, och beteendet vid genomförandet att påverkas av en rad andra faktorer än de officiella politiska motiv som formulerats i program och planer (ibid.). I dessa implementationsstrukturer samverkar inte bara ett antal olika specialiserade förvaltningsenheter, utan också civilsamhälleliga och ekonomiska aktörer (Ostrom 1990, se även Lundkvist 1997, Trädgård 1995). De interorganisatoriska nätverkens betydelse vid genomförandet av program och planer har i svensk politik påvisats av bland annat Göran Bostedt (1991) vad avser arbetsmiljöpolitik, Lars Carlsson (1993) vad avser näringslivspolitik och Staffan Löfquist (1999) vad avser utbildningspolitik.

Att politikens genomförande avviker från det byråkratiska organisationsidealets formella hierarkiska och rationalistiska former tenderar i litteraturen att tolkas på olika sätt. Hur avvikelserna tolkas beror till stor del på om man anlägger ett uppifrån- eller ett nedifrånperspektiv på politisk beslutsfattande och samhällsproblem. Betraktat ur ett uppifrånperspektiv representerar avvikelserna i form av interorganisatoriskt nätverkbyggande något problematiskt i den mening att de är avsteg från det *legalt* föreskrivna i en centralistisk styrmodell. Betraktat ur ett underifrånperspektiv tenderar avvikelserna att tolkas som något positivt, som försök att finna *effektiva* former för samhällsproblem (Bogason 2000: 19-42).³

Från industrisamhälle till tjänstesamhälle

Implementationsstrukturernas tilltagande nätverkskaraktär kan förstås som resultatet av en inneboende och oundviklig egenskap hos ett framväxande tjänstesamhälle (Kenis and Schneider 1991, Winter 1990). Hur har då tjänstesamhällets framväxt påverkat den rationella byråkratin vilken kommit att fungera som ett organisatoriskt ideal för offentlig förvaltning och tjänsteproduktion?

Inom organisationsteorin har det varit vanligt att tolka Max Webers idealtyp för rationell byråkrati som den mest effektiva organisationsformen.⁴ Den rationella byråkratin var sannolikt också en effektiv organisationsform för den generella välfärdsstaten vilken var kännetecknad för välfärdsstatens framväxt. Med välfärdsstatens utveckling har emellertid stat och kommun kommit att producera en rad andra tjänster, där kraven på individuell anpassning utifrån enskilda medborgares komplexa behov är betydligt större, till exempel inom vårdens, omsorgens och utbildningens område. Mycket tyder på att den senare typen av tjänster är betydligt svårare att producera på ett effektivt sätt inom ramen för hierarkiskt uppbyggda och sinsemellan väl avgränsade förvaltningsenheter (Hjern 2001: 207-221).

Tjänstesamhällets framväxt har beskrivits som framväxten av ett organisationssamhälle. Att antalet organisationer ökar innebär att relationerna dem emellan förändras (Hjern & Hull 1982: 106, 1984: 203). Generella och abstrakta regler är inte längre tillräckliga för att beskriva relationen mellan politik och förvaltning.

³ I detta sammanhang bör det även noteras att det med ett skifte från ett uppifrån- till ett nedifrånperspektiv tenderar att följa ett skifte i mått på framgång. Det förstnämnda perspektivet lägger tonvikten på praktikens överensstämmelse med det legalt föreskrivna medan tonvikten i det senare perspektivet läggs vid effektiv lösning av problem som formulerats av samhällsliga aktörer.

⁴ Att tolka Max Webers byråkratiska idealtyp som den mest effektiva organisationsformen har varit vanligt inom organisationsteorin. Martin Albrow hävdar dock att detta är en problematisk tolkning. Enligt Albrow avsåg Weber med rationalitet tillämpningen av formella regler baserade på analytiskt, vetenskapligt tänkande. Procedurer som i sig själva är rationella, men som inte nödvändigtvis leder till effektiv måluppfyllelse (Albrow 1972: 65ff).

Det är i stället en fråga om ömsesidiga överenskommelser (ibid.). Därmed har också möjligheterna till centralistisk politisk styrning via en hierarkiskt uppbyggd förvaltning minskat. Denna styrningsproblematik innebär inte bara att de centralstatliga institutionerna är oförmögna att reglera lokala genomförandeprocessen i detalj utan också att de är oförmögna att identifiera och effektivt lösa angelägna samhällsliga problem inom ramen för hierarkiskt uppbyggda och sinsemellan väl avgränsade förvaltningsenheter (Hjern & Porter 1981, Hjern 2001). Vidare i de fall implementationsstrukturerna involverar marknaden med tillhörande ekonomiska aktörer reduceras möjligheterna till centralistisk styrning betydligt eftersom en sluten hierarkisk organisering av tjänsteproduktionen blir en omöjlighet (Scharpf 1985: 262). Huvudskälet till denna utveckling förefaller vara att samhällsliga problem, politiska program och planer interagerar, och att det har blivit omöjligt att isolerat implementera en policy (Hjern & Hull 1982, 1984).

Om stat och kommun inte effektivt kan bidra till att lösa de samhällsliga problem som medborgarna möter i sin vardag riskerar förtroendet för det politiska systemet på sikt att urholkas (Hjern 1992). Den trend av minskad medborgerlig tilltro till det politiska systemet och dess institutioner som påvisats i västvärlden kan sannolikt också till viss del ses som ett resultat av en oförmåga hos de etablerade institutionerna att bidra till en effektiv lösning av de problem som medborgarna möter (Klingemann & Fuchs 1995, Norris 1999, se även Möller 1996). Denna utveckling understryker sålunda vikten av att finna organisationsformer vilka möjliggör en effektiv offentlig tjänsteproduktion.

Det organisatoriska problemet består, enligt Benny Hjern, inte primärt i en brist på expertkunskap, utan i en avsaknad av mekanismer för att sammanfoga specialisternas expertkunskap i implementationsstrukturer vilka möjliggör en effektiv hantering av de komplexa samhällsliga problem som medborgarna möter i dagens samhälle (Hjern 1993: 182-183, 2001: 222-228). Den offentliga tjänsteproduktionen förutsätter samverkan, eftersom tjänster sällan kan produceras inom en enskild förvaltningsenhet. Den förutsätter närmare bestämt samverkan såväl mellan olika specialiserade förvaltningsenheter som mellan specialiserade förvaltningsenheter å ena sidan och civilsamhällsliga och ekonomiska intressen å den andra. I tjänstesamhället förutsätter effektiv tjänsteproduktion närmare bestämt organisering "som går tvärs över huvudmannaskapsgränser, professionella regelrevir och mot traditionell hierarkisk kontrollmentalitet" (Hjern 1993: 179, jfr. Hjern 2001: 199).

Insikten om att effektiv offentlig tjänsteproduktion i allt högre grad förutsätter interorganisatorisk samverkan har också vunnit insteg i dagens politik. Hälso- och sjukvårdsområdet är det område där dessa tankar kanske har kommit till starkast uttryck. Inom nämnda område har även samverkanförsök genomförts (till exempel Frisam och Socsam) i syfte att effektivisera den offentliga tjänsteproduktionen (prop. 1996/97:63, prop. 2002/03:20, SOU 1996:85, SOU 2000:114). Men baserat på forskning, bland annat kring nämnda samverkanförsök, har det dock hävdats att professionella i praktiken får lite stöd när de försöker organisera sig tvärs huvudmannaskap, förvaltningsenheter och specialistkulturer (Hjern 2001: 199).

Den politiska förhoppningen om att samverkan representerar en lösning på det politiska systemets styrproblem och den offentliga tjänsteproduktionens utmaningar får inte resultera i ett okritiskt förhållningssätt till interorganisatoriska nätverk. Det finns ingenting som säger att interorganisatoriska nätverk med nödvändighet representerar något positivt, även om en inte obetydlig andel av de nätverk som etablerats säkerligen bidragit till en mer effektiv tjänsteproduktion. Vidare står det klart att många av de problem rörande utkrävande av ansvar och styrning som den rationella byråkratin förmådde hantera effektivt i industrisamhället genom framväxten av interorganisatoriska nätverk har återuppstått i tjänstesamhället.

Vid försök att producera offentliga tjänster genom institutionell samverkan bör begrundas hur ansvar utkrävs och styrning sker inom interorganisatoriska nätverk. Inom förvaltningar byggda på den rationella byråkratins idé har ansvarsutkrävande och styrning skett genom hierarki och formell reglering av tjänstemäns beteende inom sinsemellan väl avgränsade förvaltningsenheter. Men denna centralistiska modell är inte anpassad till dagens interorganisatoriska verklighet.

En utmaning vid försök att producera offentliga tjänster genom institutionell samverkan består sålunda i att finna mekanismer för ansvarsutkrävande och styrning. Mekanismer som möjliggör ansvarsutkrävande och styrning när offentlig tjänsteproduktion sker genom samverkan endera mellan ett antal förvaltningsenheter eller mellan förvaltningsenheter samt civilsamhällsliga och ekonomiska aktörer – i implementationsstrukturer där relationerna mellan aktörerna dessutom tenderar att vara ojämlika beroende på status, auktoritet, professionell status, samarbetsförmåga, resurser eller makt. Decentralisering (Pierre 1997) av beslutsfattande från högre till lägre nivå och ramlagstiftning (Hydén 1984), i vilken målen för en verksamhet fastställs men öppenhet lämnas för variationer av den lokala praktiken, är medel som använts i syfte att hantera den nya komplexiteten inom ramen för den centralistiska modellen. Ett medel syftande till att hantera den tilltagande organisatoriska fragmenteringen, som inte nödvändigtvis bygger vidare på den centralistiska styrlogiken är främjandet av professionell etik (Lundquist 1997).

En annan utmaning vid produktion av tjänster genom institutionell samverkan rör formuleringen av mål och definitionen av samhällsliga problem. Hur kombineras lämpligen olika tjänsteproducerade organisationers formella uppdrag och egenintressen med de samhällsliga problem som medborgarna möter i vardagslivet? Under senare år har det utvecklats en rad mekanismer vilka syftar till att stimulera till medborgarmedverkan i och

möjliggöra brukarinflytande över den offentliga tjänsteproduktionsprocessen. De allt mer vanligt förekommande mekanismerna för medborgarmedverkan och brukarinflytande kan betraktas som en respons på behovet av att finna nya sätt att formulera relevanta mål för den politiskt ledda verksamheten och därigenom öka det medborgerliga förtroendet för politikens problemlösande förmåga i allmänhet och de etablerade politiska institutionernas och det politiska systemets funktion och berättigande i synnerhet (Dahlberg & Vedung 2001, Möller 1996).

En tredje utmaning vid offentlig tjänsteproduktion genom institutionell samverkan är mätningen av måluppfyllelse när tjänster inte längre produceras inom ramen för väl avgränsade och hierarkiskt uppbyggda förvaltningsenheter. Hur mäts graden av måluppfyllelse i interorganisatoriska nätverk och hur utvecklas belöningssystem som förmår värdera insatser av enskilda individer vilka är anställda inom en viss formell organisatorisk enhet men som arbetar tvärs organisationer? Med andra ord; hur kan belöningssystem utvecklas som inte endast tar den enskilda organisationen och dess formella mål som utgångspunkt för värdering av måluppfyllelse och belöning av medarbetares insatser, utan även de samhälleliga problem som interorganisatoriska implementationsstrukturer syftar till att hantera och lösa? Utvärdering är ett styrinstrument som kommit att nyttjas allt mer inom offentliga organisationer. Genom utvärdering är det möjligt att behålla och förstärka goda organisatoriska egenskaper och förändra eller avveckla dåliga (Vedung 1997a, 1997b). Vid utvärdering av interorganisatoriska nätverk är det dock av yttersta vikt att inte bara analysera en enskild organisations verksamhet i förhållande till dess formella mål. I den interorganisatoriska verklighet som kännetecknar tjänstesamhället är det lika viktigt att analysera empiriska implementationsstrukturers förmåga att lösa de komplexa samhälleliga problem som medborgarna möter i sin vardag (Hjern & Porter 1981, Hjern & Hull 1982, 1984).

Det står således klart att tjänsteproduktion genom institutionell samverkan möter en rad organisatoriska utmaningar bland annat vad beträffar ansvarsutkrävande och styrning. Vidare förefaller en effektiv hantering av dessa utmaningar, även om viss vägledning går att finna i litteraturen, vara avhängigt offentligt entreprenörskap, det vill säga vara avhängigt att nya organisatoriska arrangemang för offentlig tjänsteproduktion utvecklas i praktiska samverkansförsök.

Referenser

- Albrow, M. (1972) *Bureaucracy*. London: Pall Mall Press.
- Bogason, P. (1992) *Forvaltning og stat*. Herning: Systime.
- Bogason, P. (2000) Bottum-up og nyere samfundsanalyser, i P. Bogason, & E. Sorensen *Samfundsforskning bottom-up: Teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitets Forlag, sid. 19-42.
- Bostedt, G. (1991) *Politisk institutionalisering – organisering av lokalt arbetsmiljöarbete*. Umeå: Umeå universitets tryckeri.
- Buchanan J. M. & G. Tullock (1962) *The calculus of consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Carlsson, L. (1993) *Samhällets oregerlighet. Organisering och policyproduktion i näringspolitiken*. Stockholm: Symposium Graduale.
- Clegg, S. R. (1990) *Modern organizations: Organization studies in the postmodern world*. London: Sage.
- Dahlberg M. & E. Vedung (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjern, B. (1983) Förvaltnings- och implementationsforskning: En essä, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 65: 7-16.
- Hjern, B. (1992) Illegitimate democracy: A case for multiorganizational policy analysis, *Policy Currents* 2: 1-5.
- Hjern, B. (1993) Är lokal demokratisk miljöpolitik egentligen önskvärd?, i B. Kullinger & U. B. Strömberg *Planera för bärkraftig utveckling*. Stockholm: Bygghörsningsrådet, sid. 177-186.
- Hjern, B. (2001) Välfärdsstatens institutioner och de multipla behovsmänniskorna, i L. Gröning-Degerlund, M. Bull & L Magnusson *Riv ner – bygg nytt!* Söderhamn: Tjänsteforum, sid.180-233.
- Hjern, B. & C. Hull (1982) Implementation research as empirical constitutionalism, *European Journal of Political Research* 10: 105-115.
- Hjern, B. & C. Hull (1984) Going interorganizational: Weber meets Durkheim, *Scandinavian Political Studies* 2: 197-212.
- Hjern, B. & D. Porter (1981) Implementation structures: A new unit of administrative analysis, *Organizational Studies* 2: 211-227.
- Hydén, H. (1984) *Ram eller lag? Om ramlagstiftning och samhällsorganisation*. Civildepartementet, DsC 1984:12.
- Kenis, P. & V. Schneider (1991) Policy networks and policy analysis: Scrutinizing a new analytical toolbox, i Marin B & R. Mayntz (reds.) *Policy Networks: Empirical evidence and theoretical considerations*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, sid. 25-59.
- Klingemann, H-D. & D. Fuchs (1995) (eds.) *Citizens and the state*. Oxford: Oxford University Press.
- Landau, M. (1969) Redundancy, rationality and the problem of duplication and overlap, *Public Administration Review*, sid. 346-358.

- Linder, S. & B. G. Peters (1989) Research perspectives on the design of public policy: Implementation, formulation and design, i Palumbo, D. & D. Calista (reds.) *Implementation in the policy process: Opening up the black box*. New York: Greenwood Press, sid. 51-66.
- Lipsky, M. (1980) *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Lundkvist, L. J (1997) Privatisering – varför och varför inte?, i B. Rothstein (red.) *Politik som organisation: Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag, sid. 246-272.
- Lundquist, L. (1997) Etik och förvaltning, i B. Rothstein (red.) *Politik som organisation: Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag, sid. 139-174.
- Löfqvist, S. (1999) *Den bångstyriga verkligheten: Har det svenska systemskiftet haft någon betydelse för arbetet med elever i behov av stöd?* Umeå: Umeå universitets tryckeri.
- Moe, T. M. (1989) The politics of bureaucratic structure, i J. E. Chubb & P. E. Peterson (reds.) *Can the government govern?* Washington D.C.: Brookings.
- Möller, T. (1996) *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm: Publica.
- Norris, P. (1999) *Critical citizens: Global support for democratic government*. Oxford: Oxford University Press.
- Olsen, J. P. (1978) Folkstyre, buråkrati og korporativisme, i J. P. Olsen (red.) *Politisk organisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pressman, J. & A. Wildavsky (1973) *Implementation*. Berkeley: University of California Press.
- Proposition 1996/97:63 *Samverkan, socialförsäkringsersättningsnivåer och administration, mm*.
- Proposition 2002/03:20 *Samverkan mellan kommuner och landsting inom vård- och omsorgsområdet*.
- Sannerstedt, A. Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken, i B. Rothstein (red.) *Politik som organisation: Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag, sid. 15-46.
- Scharpf, L. J. (1995) Central coordination and the policy network, *Policy Studies* 33: 361-381.
- SOU 1996:85 *Egon Jönsson – en kartläggning av lokala samverkansprojekt inom rehabiliteringsområdet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:114 *Samverkan: Om gemensamma nämnder på vård och omsorgsområdet, mm*. Stockholm: Fritzes.
- Trädgård, L. (red.) *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS Förlag.
- Vedung, E. (1997a) Utvärdering av offentliga insatser, i B. Rothstein (red.) *Politik som organisation: Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag, sid.273-320..
- Vedung, E. (1997b) *Utvärdering och implementering*. Uppsala universitet: Institutet för bostadsforskning.
- Winter, S. (1990) Integrating implementation research, i D. Palumbo & D. Calista (reds.) *Implementation and the policy process: Opening up the black box*. New York: Greenwood Press.

